

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

A 16. SZÁZADBAN

A JAGELLÓK KORA

II. Ulászló trónra kerülése

Corvin János

Mátyás király halála után a magyar trónra számos igénylő jelentkezett. Az elhunyt király maga házasságon kívül született fiát, Corvin Jánost jelölte ki utódjául, aki azonban nem tudott támogatókat szerezni, és szemben állt vele az özvegy királyné, Beatrix is. Végül Corvin János a Hunyadi-birtokok, a bosnyák királyi, a szlavón hercegi cím és a horvát bánság fejében lemondott trónigényéről. A további igénylők – Habsburg Miksa, Jagelló Ulászló és öccse, János Albert – közül a rákosi országgyűlés **1490. július 15-**

én Ulászlót választotta meg, aki már birtokolta a cseh királyi címet is.

A jelölt mellett szólt, hogy személye távolilag lehetőséget biztosított a Cseh- és Lengyelországgal fennálló viszályok rendezésére, valamint távol tartotta a tróntól a magyar nemesség körében népszerűtlen Habsburgokat. Miután ígéretet tett arra, hogy feleségül veszi Beatrixot, az özvegy királyné is őt támogatta. **II. Ulászló** jelentős cseh sereg élén érkezett a magyar határra, s Farkashidán elfogadta, és oklevélben is megerősítette megválasztásának feltételeit. Megígérte, hogy nem vezet be újításokat, eltörli az egyforintos állami adót, és a kirá-

II. Ulászló

lyi tanács és a rendek megkérdezésével fog kormányozni. Mátyás özvegyével októberben kötött házasságot titokban, később azonban, kényszerre hivatkozva, érvénytelenítésért folyamodott a pápához.

János Albert és Habsburg Miksa nem nyugodtak bele a helyzet ilyen alakulásába, fegyverrel igyekeztek érvényt szerezni trónigényüknek. Ebben a küzdelemben, amely az 1491-es év végéig elhúzódott, Ulászlónak sikerült megnyernie Mátyás fekete seregének a támogatását. A katonák fizetése azonban elmaradozott, s a zsoldosok egyre inkább rablásból tartották el magukat, mire a Délvidékre vezényelték őket a török ellen. A hajdani híres haderő züllése már megállíthatatlan volt, végül 1492 szeptemberében Kinizsi Pál alsó-magyarországi főkapitány verte szét a fekete sereg maradványait. A belső bizonytalanság kedvezett a török támadásoknak, bár várfoglalásokkal sikertelenül próbálkoztak, de 1493 szeptemberében a boszniai pasa megsemmisítő vereséget mért a horvát–szlavón hadakra, az al-dunai határbégek pedig Szászföldre törtek be több alkalommal is. Kinizsi viszonzásképpen török területeket pusztított végig, majd 1495-ben Magyarország békét kötött a Török Birodalommal, s ezt a későbbiekben többször meghosszabbították. A Jagelló-kor első húsz esztendejében a déli határon egyetlen erődtípmény sem cserélt gazdát, a továbbiakban csak kisebb határvillongásokra került sor.

A többi külső problémát is sikerült megoldani. A lengyelekkel való nézeteltéréseket a Jagelló testvérek János Albert lengyel trónra lépése után végleg rendezték. A Habsburgokkal való viszonyban viszont zavart okozott a magyar rendeknek **1505-ben a rákosi országgyűlésen** hozott „végzése”, amely kimondta, hogy Ulászló fiúörökös nélküli halála esetén nem választanak többé idegen uralkodót a magyar trónra, a lányági öröklést pedig nem ismerik el. A „rákosi végzés” Habsburg Miksa hadüzenetét váltotta ki, a két királyi család azonban 1506-ban békésen oldotta meg a problémát. Családi örökösödési szerződést kötöttek egymással, miszerint Miksa unokája, Ferdinánd feleségül veszi Jagelló Annát, Ulászló esetlegesen születő fia pedig Ferdinánd húgát, Máriát. A magyar rendek nem nyugodtak bele az általuk hozott határozatot hatálytalanító megegyezésbe, s a királyt rákényszerítették, hogy hadat üzenjen Miksának. Háborúra azonban nem került sor, mert Ulászlónak 1506-ban fia született. A kezdeti nehézségek ellenére Ulászlónak tehát sikerült biztosítania országai nyugal-mát, külső biztonságát és nemzetközi tekintélyét. Látszólag belül is béke volt, a királyi hatalom ellen senki nem szervezkedett, s az uralkodónak is csak ritkán kellett fellépnie bárói megfékezésére. A felszín alatt azonban igen veszedelmes folyamatok zajlottak.

II. Ulászló kormánya

A gyengekezű II. Ulászló alatt hamarosan összeomlott a központi kormányzat Mátyás alatt kiépített szervezete. Az intézmények többsége nem szűnt ugyan meg, de már nem a királyi hatalom, hanem vezetőik, a **királyi tanácsban** ülő országnagyok érdekében működött. A kincstár Ulászló trónraléptekor üres volt, s mivel magánbirtokokkal Magyarországon nem rendelkezett, a királyi jövedelmek bérbeadásával vagy elzálogosításával próbált bevételekhez jutni. Zálogba került egy sor város, s egyre többen kaptak birtokaikra adómentességet azoknak a kölcsönöknek a fejében, amelyekkel trónra kerülését finanszírozta. A pénzügyeket ráadásul sokszor korrupt hivatalnokok kezelték ellenőrizetlenül.

A pénzügyi problémák miatt lezüllött fekete sereg sorsát már megismerhettük. A **királyi kancellária** továbbra is a legfontosabb hivatal maradt, de a **főkancellárt** Ulászló már nem tudta kézben tartani. Mivel ez a szerv volt a felsőfokú bírászkodás és a diplomácia hivatala is, irányítójának hatalma vetekedett a királyéval, s a Mátyás alatt a központosítás bázisául szolgáló szakembergárda teljesen alárendelődött a királyi tanácsnak. A főkancellári méltósággal teljesedett ki az alacsony sorból származó **Bakócz Tamás** pályafutása, aki 1497-ben az esztergomi érsekséget is megkapta. A jogszolgáltatás legmagasabb szintű intézményei a királyi tanácsnak rendelődtek alá, mintegy annak részeként működtek.

Farkashidai ígéretei szellemében a király valóban a királyi tanáccsal együtt kormányzott, de a tényleges irányítás az ott ülő főurak és főpapok kezébe került. Az országgyűlésekre összesereglett köznemesség jobbára csak szentesítette a királyi tanács döntéseit. S ha erre nem lett volna hajlandó, a közös határozatokat megszövegező és a legfőbb végrehajtó hatalmat birtokló tanács akkor is tudta érvényesíteni akarátát. II. Ulászló egyéniségénél fogva sem volt alkalmas az országot kormányzó főrendekkel szembeni határozott fellépésre. (Nem véletlenül ragadt rá a Dobzse László név, állítólag szavajárása volt a „dobzse, dobzse”, azaz „jól van, jól van”.)

Társadalmi változások a Jagelló-kor elején

A királyi tanács hatalmi helyzetének változása nem maradt következmények nélkül a társadalom alakulására sem. A **bárók** – kedvező helyzetüket kihasználva – olyan jogokat szereztek maguknak, amelyek nemcsak a köznemési tömegektől, hanem az ún. **nagybirtokos köznemességtől** is elválasztották őket. A legjelentősebb esemény az 1498. évi országgyűlésen történt ebből a szempontból, amikor meghatározták azon bárók névsorát, akiket bandérium tartására köteleztek. A bandériumtartás számos előnnyel járt. A mintegy ötszáz katona a báró magánhadereje lett, ennek segítségével maga szedte be birtokain az állami adókat is. Ebben a körbe 39 főtisztviselő, illetve „örökös és szabad ispán úr” tartozott. Azokból a nagybirtokosokból, akik nem jutottak be ebbe a körbe, kerültek ki tapasztalataik és vagyonuk alapján a köznemesség vezetői, bár fő céljuk a bárók közé való visszakerülés volt e minőségükben is.

Továbbra is megmaradt a **familiaritás** kapcsolatrendszere. Igaz ugyan, hogy erre az időre a kötődés jellege alaposan megváltozott, s éppen a bárók és a leggazdagabb familiárisok között. A kapcsolat kezdetben is jóval lazább volt, mint Nyugat-Európában, hiszen időleges volt, és bizonyos fokig önkéntes szolgálatvállalásokon alapult. A báróknak érdekükben állt minél tekintélyesebb embereket a szolgálatukba állítani, hiszen azok révén nagyobb területre terjeszthették ki befolyásukat. A familiárisi szolgálatokért járó ellenszolgáltatást kezdetben természetben biztosították, idővel azonban a pénzben fizetett javadalmak váltak általánossá, amit a bárók csak az állami szolgálatban szerzett jogos és jogtalan jövedelmeikből tudtak biztosítani. Meglazult a személyes kapcsolat is, a szolgálatvállalás idejét egyre gyakrabban meghatározták. A familiárisok – akiket ekkor már inkább **szervitorként** emlegettek –, ha kedvezőbb lehetőséget találtak, elhagyhatták urukat, és máshoz szegődhettek, a bárók és a leggazdagabb nemesek

közötti viszony tehát állandóan változott. A köznemesség céljai azonban mindig csak egy bárói csoporttal való szövetségben emelkedhettek az országos politika szintjére, s ez tovább növelte egyik vagy másik csoportosulás hatalmát. A belpolitikai viszonyok mindennek következtében áttekinthetatlenné váltak.

A nemességnek természetesen nem minden tagja politizált országos viszonylatban, sokan voltak, akik birtokaikra visszahúzódva gazdálkodással foglalkoztak. Az európai szinten növekvő élelmiszerkereslet kedvező lehetőséget biztosított a meggazdagodásra. A birtokosok először jobbágyaik terményjáradékával üzemeltettek, ezért az időközben pénzszolgáltatássá vált kötelezettségeket ismét természetben kezdték szedni. Később majorságaikat is műveltetni kezdték, ezek a földek azonban ekkor még kicsik voltak, s nem állt rendelkezésre szabad munkaerő, megkezdték tehát a munkaszolgáltatás, a robot fokozását. A termények piacra dobását megkönnyítette a nemesség és az egyháziak vám- és harmincadmentességének törvénybe iktatása.

A kereskedő nemesek legfontosabb vetélytársa a terménnyel üzemelő parasztság és mezővárosi polgárság volt. Az 1490-es évektől éppen ezért született egy sor törvény, amely korlátozni kívánta ezen rétegek kereskedési lehetőségeit, valamint gátolni akarta a jobbágyok szabad mozgását. 1492-ben törvényben kötelezték a nemességet, hogy jobbágyaiktól és a földjeiket bérlőként művelő idegenektől kilencedet szedjenek, mégpedig terményben. Ezt a rendelkezést később a földesúri földet bérlő városi polgárookra is kiterjesztették. A költözés engedélyezését 1504-ben a vármegye, a szolgabírák hatáskörébe utalták, miután már korábban hatalmas bírsággal fenyegették azokat, akik szökött jobbágyot befogadnak. A belpolitikai bizonytalanság, a gazdasági lehetőségek és életkörülmények romlása, valamint a társadalmi felemelkedés lehetőségének korlátozása miatt robbant ki 1514-ben **Dózsa György** vezetésével a magyar történelem legnagyobb parasztfelkelése.

Az 1514-es parasztfelkelés

Az események illetően alakulásához a parasztság elégedetlenségének növekedésén kívül külpolitikai változások is hozzájárultak. Mivel a törökkel az 1510-ben lejárt békét nem újították meg, a határvidéken hamarosan fellángoltak a harcok. A törökök 1512 őszén elfoglalták a szrebernikai bántágot, s ezzel mintegy ötven év után módosították a határokat. Ennek hatására **X. Leó pápa keresztes hadjáratot** hirdetett, amelynek vezetését a pápaválasztás miatt Rómában tartózkodó (mellesleg korábban a pápai méltóságra pályázó) **Bakócz Tamás** esztergomi érsekre bízta. A pápai bulla kihirdetésére 1514 áprilisában került sor.

A felhívásra váratlanul sokan gyülekeztek össze a különböző országrészekben felállított táborhelyeken. A főszerep parancsnokául **Székely Dózsa Györgyöt** nevezték ki, aki korábban nándorfehérvári lovastiszt volt. A nemesség és a táborba szálló parasztok azonban hamar összeütközésbe kerültek egymással. A birtokosok egyrészt a nyári munkáknál igencsak megérezték a hadba vonultak hiányát, másrészt joggal tartottak az ellátatlan sereg kihágásaitól. **Mezőtúrnál** május első felében már véres összecsapásra is sor került. Amikor ennek híre jött, Bakócz leállította a toborzást, arra hivatkozva, hogy a keresztesek nemesi kúriákat rohantak meg „vakmerően és szentsegtelenül”. A keresztesek azonban, a hozzájuk csatlakozott mezővárosi papok és

obszerváns ferencesek prédikációinak hatására, úgy vélték, hogy az a „szentségtörő”, aki működésüket akadályozza. Az a nemesség, amely az előző évtizedekben fokozódó terheket rakott a nyakukba, most „hitetlenné” vált a szemükben.

Dózsa György nem engedelmeskedett Bakócznak, hanem befogadta hadába a környékbeli táborok népét is, és a török ellen indult. **Báthori István** temesi ispán azonban május végén **Apátfalvánál** szétverte a keresztesek Maroson átkelő előőrseit. A következő napon Dózsa viszont megostromoltatta és felgyújtatta a **nagylaki várat**, ahol Báthori nemeseivel a győzelmet ünnepelte, s a keresztes hadjárat ezzel egyértelműen parasztfelkeléssé változott. Dózsa több környékbeli birtokossal együtt kivégeztette Csáky Miklós csanádi püspököt is.

A parasztsereg ezután három hadtestre osztva sorra elfoglalta a Maros menti várakat, s 1514 június közepére ellenőrzése alá került Bihar, Bács és Bodrog megye, bevették, Aradot, Világost, Solymost és Lippát. A harcok átcaptak a szomszédos területekre is, az erő azonban egyre inkább szétforgácsolódott. Dózsa a pesti táborban maradt keresztesek megsegítésére öccsét küldte, Dózsa Gergely hadát azonban szétverték, s hasonló sorsra jutottak az ország más területein harcoló seregrészek is. Dózsa maga eközben Temesvárt ostromolta, de mikor a felmentésre megérkezett Szapolyai János húszezres serege, a megfáradt paraszthad letette a fegyvert. (Ugyanez történt július végén Lőrinc nagyváradi szerzetes Erdélyben felmorzsolódott haderejével, s a seregvezért máglyahalálra ítélték.) Dózsa kivégzése a kor fogalmai szerint is bestiális kegyetlenséggel történt: „először is tüzes vassal megkoronázták, aztán még élve, meztelenül, lábainál fogva megkötözve saját katonái ... fogaikkal széttépték és felfalták. Ezután a testet négyfelé vágták és bitófára függesztették.”

Szélesebb körű megtorlás, irtóhadjárat azonban nem követte a parasztfelkelést. Még az 1514. októberében tartott országgyűlésen hozott intézkedések – a szabad költözési jog eltörlése és a heti egy napi robotkötelezettség kimondása – is jórészt papíron maradtak. A parasztháború legsúlyosabb következménye az anyagi és embervesztés, ami teljes egészében a következő évtizedben mutatkozott meg.

A Tripartitum

A 15. század közepétől előretört Magyarországon az írásos jogalkotás és megnövekedett az országgyűlési törvények száma, a bíraskodás legjelentősebb alapja mégis az íratlan szokásjog maradt. A kusza belpolitikai viszonyok között a bíróságok munkája is anarchikussá vált, s „az ország törvényeinek és szokásainak ily különböző és sokféle magyarázata következte... mind az ítélő bírák, mind a perlekedő felek lelkei nagy bizonytalanságok között hánykolódának”. Az országgyűlés több alkalommal is elrendelte, hogy „az ország szokásait és jogait” össze kell írni, de érdemleges munka ezen a téren csak akkor kezdődött, amikor **Werbőczy István** országbírói ítélőmestert bízták meg a feladat elvégzésével. Werbőczy a három részbe foglalt jogkönyvet, amelyen egy évtizedig dolgozott, az **1514.** évi országgyűlésen mutatta be. A rendek elfogadták a **Tripartitumot**, a király megerősítő levélbe foglalta, a királyi tanács azonban megakadályozta, hogy pecsétjével szentesítse, s a megyéknek megküldve kihirdesse azt. A Tripartitum ugyanis alapvetően a köznemesi szemlélet jegyében íródott, a főnemességnek ezért nem volt érdeke, hogy törvénné váljon. Werbőczy azonban 1517-ben Bécsben kinyomatta művét, és megküldte a megyéknek. A bíróságok országszerte használni kezdték, így a Tripartitum a gyakorlat, a szokás útján vált törvénné.

A mű első része tárgyalta a nemesi magánjogot, itt szerepelt a **négy legfontosabb nemesi kiváltság** (sarkalatos nemesi jog): a személyes szabadság, a királyi bíróság alá tartozás, az adómentesség és az ellenállás joga. A második rész a nemesi perjogot tartalmazta, a harmadik pedig részleteket foglalt magában a városi és jobbágyi jogból, valamint az erdélyiek sajátos jogából. Sem külön közjogi, sem büntetőjogi része nem volt, ilyen jellegű szabályokat elszórva, mindenhol közölt Werbőczy. A Tripartitum alapvetően a magyar **feudális szokásjogot** rögzítette, az 1514-es országgyűlés parasztellenes rendelkezéseit Werbőczy utólag szintén belevette a Hármaskönyvbe.

A Tripartitum egyik legfontosabb közjogi fejtegetése az volt, amelyet később a **Szent Korona tanának** neveztek. A korona első királyaink idejében még, csakúgy, mint Európában mindenhol, a király isteni eredetű hatalmának szimbóluma volt, s ekkor a királyon kívül nem volt más közhatalom az országban. Később, amikor az államhatalom megoszlott az uralkodó és a nagybirtokosok között, megváltozott a koronához kapcsolódó ideológia tartalma is. A Szent Korona egyre inkább az államhatalmat jelentette, s egyben a területet is, amelyre ez a hatalom kiterjedt. Werbőczy Szent Korona-elmélete azt a rendi fejlődés következtében beállott felfogást tükrözte, hogy a köznemesség is az államhatalom részesének tekinti magát. A Hármaskönyv szerint már első királyunk megválasztásakor a közösség az ország Szent Koronájára, s ezzel a megkoronázott királyra ruházta a főhatalommal együtt a nemesítés és birtokadományozás jogát. „A fejedelmet csak a nemesek választják, a nemest pedig a fejedelem teszi azzá. Az ilyen nemeseket az említett részesedés és kapcsolat folytán a Szent Korona tagjainak tartjuk...” – írja Werbőczy. Nála tehát a Szent Korona már a tagjait képező nemesi közösség, azaz valamennyi kiváltságos rend államhatalmának szimbóluma volt, s az 1351-ben megfogalmazott egy és ugyanazon szabadság elvéből kiindulva, a köznemesség politikai hatalomban való részesedési igényét juttatta kifejezésre. A szabad királyi városok polgárságát, amely mint privilegizált testület a jogi felfogás szerint egy nemes személynek számított, a nemesség mögé helyezte ugyan, de, szemben a jobbágysággal, nem rekesztette ki a Szent Korona tagságából.

II. Lajos

II. Ulászló 1516-ban meghalt, fia, Lajos ekkor még csak 10 éves volt, s apja a rendeknek tett ígérete ellenére I. Miksa császárt és I. Zsigmond lengyel királyt jelölte ki gyámjainak. A kormányzást a király nagykorúságáig Bakócz Tamás esztergomi érsekre, valamint Lajos két nevelőjére bízta. Az országgyűlés azonban nem fogadta el ezt a helyzetet, a királyt nagykorúnak nyilvánította, és melléje egy 6–6 főúrból és főpapból, valamint 16 köznemesből álló tanácsot rendelt. Az államhatalom bomlása **II. Lajos (1516–26)** uralkodása alatt is folytatódott, a királyi jövedelmeknek továbbra is csak a töredéke folyt be. Ezt a csekély jövedelmet is csaknem teljesen felemésztette annak a nyolcezer zsoldosnak a fizetése, akik a déli határt őrizték, a végvárak karbantartására alig futotta. Állandó hadsereg hiányában tartani lehetett attól, hogy a határvédelem a helyi török erők támadása alatt is összeroppanhat.

A déli határok mentén ugyanekkor egyre fenyegetőbbben alakult a helyzet. A Jagellók dinasztikus kapcsolata a Habsburgokkal a térségre irányította a Porta figyelmét, ugyanakkor Magyarország kevés hasznát húzhatott ebből a viszonyból. Az 1519-ben császárrá választott V. Károly figyelmét a franciákkal vívott

sabb
óság
jogot
gból,
nem
itum
pa-
bb a
ügy,
lt, s
r az
ko-
ha-
czy
zte,
nyv
ára,
ok-
je-
n a
ir a
nak
ból
fe-
ogi
an,

háborúskodás kötötte le, s ez véglete-
sen behatárolta öccse, Ferdinánd ka-
tonai lehetőségeit. A Habsburg túlha-
talom ellen szerveződő európai szö-
vetségek elszigetelték Magyarorszá-
got is, Franciaország pedig alig titkolt
kapcsolatba lépett a szultánnal. 1520-
ban meghalt Szelim, utóda a fia,
I. Szulejmán (1520–66) lett. Mivel
az új szultánról az a hír járta, hogy
békésebb természetű az apjánál, az
uralkodóváltás megkönnyebbülést
keltett Magyarországon. Olyannyira,
hogy Szulejmán békeajánlatát, noha
az nem tartalmazott új feltételeket, a
magyar vezetés válasz nélkül hagyta.
Ez a diplomáciai lépés olyan országra
vonta az **összpontosított török táma-
dás** veszélyét, amely belsőleg meg-
osztott, katonailag felkészületlen, kül-
politikailag elszigetelt volt.

II. Lajos

Szulejmán 1521-ben már meg is indította hadait az első magyar végvárvonal ellen. Kara Ahmed harmadvezír július elején elfoglalta a Száva menti Szabácsot, hidat ve-
retett a folyón, s megkezdte a szerémségi várak ostromát. Ezzel párhuzamosan pedig
Piri Mehmed nagyvezír Nándorfehérvárt vette körül. Az ország belsejébe vezetett
hadjáratot végül az hiúsította meg, hogy egy vihar elsodorta a szávai hidat, viszont
ezután az egész török erő **Nándorfehérvár** ellen fordult.

Noha a király már július közepén megindult a török ellen, a felmentő hadak csak
augusztus végére gyűltek össze nagyobb létszámban, s arra már nem volt alkalmuk,
hogy beavatkozzanak az ostromba. Augusztus 28-án a hetven főre olvadt őrség a
szabad elvonulás fejében feladta a várat. I. Szulejmán ugyan arra az évre elegendőnek
találta az elért eredményeket, s nem folytatta az előrenyomulást, de a lerombolt várak,
valamint a Nándorfehérváron hagyott török helyőrség, amint azt II. Lajos megállapí-
totta, azt jelentette, hogy „országunk immár vízen és szárazon egyaránt nyitva áll a
török előtt, és sohasem lehet boldog és nyugodt, amíg Szabács és Nándorfehérvár a
török kezén marad”.

A király és az 1521 októberére összehívott országgyűlés egyaránt fontosnak tartotta
a végvárvonal kulcspontjainak visszafoglalását, de a katonai felkészülést célzó vég-
zések papíron maradtak. A királyi jövedelmeknek továbbra is csak a töredéke jutott
a kincstárba, s bár a német birodalmi gyűlésen megjelent magyar követek kérésére a
rendek segélyt szavaztak meg Magyarországnak, az ellentámadásra nem került sor.
Az ország megmentésének ügye, mint minden egyéb fontos kérdés, a hatalmi csoport-
ok harcának erőterébe került.

II. Lajos ekkor Mária királyné támogatásával kísérletet tett a rendcsinálásra.
A csehországi „főpróba” jól sikerült; leváltotta a bárói kormányt, visszavette az elzá-
logosított koronajavakat, valamint adót és katonai segítséget szavaztatott meg. Haza-

térte után feleségével együtt több bárót, köztük Szapolyait is, arra kényszerítettek, hogy engedjék át tekintélyesebb szervitoraikat, akiket azután részben a királynéi „familia” létrehozásánál, részben a határvédelem megerősítésénél használtak fel. Kísérletet tettek a köznemesség befolyásolására és a főúri klikkek hatalmának megtörésére is, ezen a téren azonban kevés sikert arattak. 1523 áprilisában a király leváltotta Báthori István nádort, de augusztusban már kénytelen volt visszahelyezni méltóságába. Másodszor 1525-ben sikerült elmozdítani Báthorit, s a helyére Werbőczy István került. A központosítás pénzügyi alapjait az uralkodó az addig a Fuggerek által bérelt beszercebányai rézbányák visszavételével próbálta megerősíteni.

Alsó-magyarországi főkapitánnyá és kalocsai érsekké pedig **Tomori Pált** nevezte ki, aki a terhes méltóságot csak pápai parancsra vállalta, szolgálati helyét elfoglalva azonban minden erejével hozzálátott a Nándorfehérvárral szembeni védelmi vonal megszervezéséhez.

II. Lajos központosítási kísérlete azonban rövid idő után kudarcot vallott. A bárók félretették ellentéteiket, és 1525 májusában létrehozták érdekvédelmi szervezetüket, az ún. Kalandos Társaságot. Az 1526. áprilisi rákosi országgyűlés visszahelyezte a nádorságba Báthorit, kimondta, hogy a nádori tisztt ezután élethossziglanra szól, Werbőczyt pedig hűtlenné nyilvánította. A Fuggerektől visszavett bányák a korábbiaknál kevesebbet jövedelmeztek, csak Tomori kinevezése bizonyult hosszabb távon hasznosnak.

A mohácsi csata

Annak híre, hogy a törökök **1526-ban** Magyarország ellen indulnak, már az év elején eljutott Budára előkelő szerb menekültek útján, a védelmi előkészületek azonban igen vontatottan haladtak. A végvidék fenntartásában döntő szerepe volt a pápai pénzügynek, s a német birodalmi rendek is segítséget ígértek. Habsburg Ferdinánd már 1522-től átvállalta a horvát terület védelmét, komoly hadserege azonban neki sem volt. Lengyelország 1525-ben békét kötött a törökkel, a paviai csatában fogságba esett I. Ferenc francia király pedig titkos megbízottja útján a Habsburgok elleni támadásra biztatta a szultánt.

A védelmi esélyek azonban még 1521-hez képest is sokat romlottak, a helyi török erők tovább tágitották a végvárvonalon keletkezett rést, 1525-re az első védelmi vonalból már csak Jajca és Klisza maradt magyar kézen. Szapolyai 1522-ben kétszer is győzött a törökök felett Havasalföldön, de az általa trónra segített vajda nem sokáig tudta tartani magát. Tomori pedig már a Szerémség területén hadakozott, egyetlen jelentős győzelmét itt aratta a ruméliai pasa hadai fölött 1523 augusztusában.

A szultáni sereg, amely az 1521-ben kiállítottnál lényegesen nagyobb volt, áprilisban indult Isztambulból, s július elején kelt át a Száván. A királyi tanács július 2-ára rendelte el a hadak gyülekezését Tolnában, de az adott napra nagyon kevesen érkeztek meg, maga a király is csak 20-án indult el Budáról. A törökök először Péterváradnál ütköztek ellenállásba, az ezer fős védősereg vitézül állta az ostromot, a túlerőnek azonban július végén megadták magukat. Augusztus elején hasonló sorsra jutott Újlak vára is.

Tomori a Drávánál szándékozott megállítani a törököket, időközben azonban a szultán Eszéknel hajóhidat veretett, s augusztus 21–23 között a sereg átkelt. A kalocsai érsek a temesi ispán hadaival együtt a Karasica mocsarai között foglalt védőállást, a

királyi tanács hosszú vita után azonban úgy döntött, hogy a Mohács melletti területen kell felvenni a harcot a törökkel. Brodarics István kancellár, a csata túlélője, így írta le a helyszínt: „...Az a hely, ahol a hadsereget felállították, Mohácsról egy, a Dunától fél mérföldnyire volt. Amint már fentebb mondtuk, nagy, széles síkság terült itt el, amelyet sem erdők, sem bozótok, sem folyóvizek, sem dombok nem szakítottak meg; csupán balra, ezen hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal és sással telve, melyben később sokan lelték halálukat. Velük szemben hosszú félkörben elnyúló domb volt; ezen túl volt a török császár tábor. A domb lejtőjének aljában egy kis falu feküdt templommal. Földvár ezen falu neve, itt helyezte el az ellenség ágyúit.”

A mohácsi csata

A magyar haditanács döntése az volt, hogy a 75–80 ezer reguláris katonából álló török sereget akkor kell megtámadni, amikor az a dombról leereszkedik. A két fővezér, Tomori és a távollévő erdélyi vajdát, Szapolyai Jánost helyettesítő Szapolyai György ezzel a dombbal szemben állította fel **1526. augusztus 29-én** a 25 ezer főnyi magyar haderőt. Az első harcrend jobbszárnyát a szlavóniai nehézlovasság, centrumát lovas egységekkel megerősített gyalogos zsoldosok, balszárnyát pedig tiszántúli lovascsapatok alkották. A második harcrendben voltak a királyi, főpapi és főúri bandériumok, gyalogos és könnyűlovas egységekkel kiegészítve. A törökök ezen a napon nem akartak csatát kezdeményezni, s a szultán táborba szállást parancsolt, amikor a hajnal óta hadrendben álló magyar sereg délután három óra tájban támadási parancsot kapott. Az első harcrend jobbszárnyának rohamával indult az ütközet, aminek a török balszárnyon lévő, megzavarodott ruméliai lovasság nem tudott ellenállni. Tomori a siker láttán az első harcrend másik két elemét és a második harcrendet is bevetette. Mire azonban ezek elérték a törököket, a Batthyány Ferenc vezette jobbszárny támadása kifulladt, a katonák egy része zsákmányolásba fogott, a Perényi Péter vezette balszárny pedig megfutamodott a török jobbszárnyat alkotó anatóliai lovasság elől. Így az előretörő centrum a török ágyúállások előtt a janicsárság tüzebe került. A lovasság menekülésbe fogott, sorsára hagyva a gyalogságot, s mintegy másfél órai küzdelem után a csata véget ért.

A magyar seregből 15 ezren estek el a helyszínen, közöttük hét főpap, maga Tomori is, és huszonnyolc főúr. A menekülők közül sokan, Lajos király is a Brodarics-emléttette mocsárba vagy a megáradt Csele-patakba fulladtak, másokat az üldözésükre küldött török erők mészároltak le.

A védtelenül maradt királyi székvárosba szeptember 9-én vonult be I. Szulejmán. Kirabolta Budát, portyázói pedig végigdúlták a Dunántúl egy részét s a Duna–Tisza között. Tartósan azonban ekkor még nem rendezkedtek be az ország közepén, a szultán október 9-én elhagyta Magyarországot, de ez nem jelentette azt, hogy figyelme elfordult a térségtől. A következő évtizedek minden jelentős belpolitikai fordulatát ellenőrizte és a számára kedvezőtleneket ellensúlyozta. A szerémségi várakat szilárdan kézben tartották a török helyőrségek, és a terepviszonyok miatt nem kellett attól tartaniuk, hogy a magyarok a térségben új védelmi vonalat építenek ki.

AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSA

Mohács legsúlyosabb következménye nem a katonai vereségben, hanem a nyomában fellépő **anarchikus viszonyokban** rejlett. A fiatal, gyermektelen uralkodó halála felvetette a **trónöröklés** kérdését, királyjelölt kettő is akadt. A **Habsburgok** számára a Jagellókkal kötött dinasztikus szerződés jogalapot teremtett a magyar trónra, a török előretörés pedig szükségessé is tette számukra, hogy a magyar területeket ellenőrzésük alá vonják. Ugyanakkor a magyar köznemesség jelentős részének régóta volt a királyjelöltje **Szapolyai János** erdélyi vajda, aki az 1505-ös rákosi végzésre hivatkozhatott.

A kettős királyválasztás

A mohácsi csatavesztés hírére Mária királyné elmenekült Budáról, s Pozsonyban kezdte szervezni azt a politikai csoportot, amely Ferdinánd megválasztását kívánta. A Habsburg igények érvényesítésére november végére országgyűlést hirdetnek meg. Szapolyai, aki kezdetben az özvegy királyné kezének elnyerésével próbálta meg rendezni a kérdést, miután Mária három alkalommal is visszautasította, október közepére részországgyűlést hívott össze Tokajba, hogy a központi kormányzat helyreállításának és az ország védelmének legfontosabb kérdéseit megtárgyalják. A gyűlés résztvevőinek többsége vita nélkül Szapolyai mellé állt – királlyá kiáltották ki –, s hogy a választást az összes rendek megerősíthessék, Székesfehérvárra országgyűlést hívtak össze.

Ide 22 megye küldte el követeit, akik az összegyűlt főpapokkal és főurakkal az ország akarataként választották meg Szapolyait. Mivel az esztergomi érsek elesett Mohácsnál, 1526. november 11-én a nyitrai

Habsburg Mária

püspök koronázta meg **János királyt (1526–40)**. Az új király, hogy ellenségei számát ne növelje, nem erősítette meg az országgyűlés határozatait, amelyeket a belső rend megteremtése és az ország védelmi képességeinek növelése érdekében hoztak. Megkísérelte Ferdinándot elriasztani a magyarországi próbálkozásoktól, s ezért felvette a kapcsolatot a Habsburgok európai ellenfeleivel. A külföldi udvarok szívesen fogadták követeit, meghallgatták a török elleni háborúra vonatkozó terveit, érdemleges segítséget azonban nem nyújtottak.

Ferdinánd, aki októberben II. Lajos örökségéből megszerezte Cseh- és Morva-országot, Magyarországon lépeshátrányba került Szapolyaival szemben. Híveinek száma is jóval csekélyebb volt, néhány országos főméltóság – köztük a nádor – és néhány nyugati megye támogatta csupán. Szapolyai megkoronázása után fokozták a hívek toborzására tett erőfeszítéseket, és katonai erőt is felkészítettek az esetleges foglalásra. Már ebben az időszakban megmutatkozott a magyar nemesség, elsősorban a főurak azon magatartása, ami az elkövetkező évtizedekben meghatározó lett; mindig annak az oldalára álltak, aki hatalmi és anyagi igényeiket jobban kielégítette, ezért a Szapolyai- és a Habsburg-párt összetétele állandóan változott.

A Mária királyné által meghirdetett országgyűlés végül november végén nyílt meg Pozsonyban. Megnyitása előtt Ferdinánd írásban tett ígéretet, hogy a korona megszerzésében segítségére lévő magyar birtokosokat megvédelmezi Szapolyai támadásával szemben, valamint arra, hogy megtartja az ország törvényeit és szokásait, különösen az Aranybullát.

A rendkívül hiányos országgyűlés – valójában inkább főurak kis csoportja – végül december 17-én választotta királlyá Ferdinándot, arra való hivatkozással, hogy az ország török elleni védelmét rajta kívül más nem tudja biztosítani.

1527 márciusára azután ismét János király hívott össze országgyűlést, ezúttal Budára. A megjelentek nagy száma, s az ott hozott határozatok azt jelzik, hogy a rendek nagy része komolyan részt kívánt venni az ország sorsának alakításában, s felismerték

I. Ferdinánd

a helyzet komolyságát. A király előterjesztésére egy mindenkire egyaránt kötelező egyszeri vagyondézmát szavaztak meg, s kikötötték, hogy ezt csak az ország védelmére lehet fordítani. Számos más hasznos intézkedés meghozatala után az országgyűlés szétszórt, s mivel az az évre várt török támadás elmaradt, az indokolatlanul lecsökkent veszélyérzet következtében nem kezdték meg a vagyondézsma befizetését. Így azután amikor a nyár közepén Ferdinánd támadása megindult, János király nem rendelkezett megfelelő katonasággal. Ráadásul a kezdetben Szapolyai mellett álló, s a török ellen sikeresen hadakozó Crni (Cserni) Jovan (akit magyarul Fekete embernek hívtak, s aki magát a szerb despoták leszármazottjának és a szerb államiság visszaállítójának hirdette) 1527 nyár elején Ferdinándhoz pártolt. Mivel az a veszély fe-

nyezetett, hogy János két tűz közé kerül, a király Perényi Péter és Czibak Imre vezetésével hadat küldött ellene, amely a Maros mentén szétverte Crni Jovan hadait, a megsebesült vezért pedig kivégezték.

Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd harca a hatalomért

János királyt tehát katonailag felkészületlenül, érdemleges külföldi támogatás nélkül érte Ferdinánd támadása. A Habsburg-hadak gyorsan nyomultak előre a Dunántúlon, és augusztusban Budát is elfoglalták. Az elmenekült János Tokajnál próbált fordítani a helyzeten, csapatai azonban itt is vereséget szenvedtek, ezután Erdélybe, majd onnan, újabb vereségek után, Lengyelországba kényszerült 1528-ban. A győztes Ferdinánd 1527. november 3-án Székesfehérvárott királlyá koronáztatta magát, megsemmisítette János összes intézkedését, s az előzőtt uralkodó híveinek határidőt szabott, hogy hűségére térjenek. A birtokosok hangulata a korábbiakhoz képest gyökeresen megváltozott. Ferdinánd ígéretei a török elleni védelem kérdésében megnyugtatták, birtokadományozásai pedig csábították a többséget.

Reménytelen helyzetében János király végzetes lépésre szánta el magát, felvette a kapcsolatot a török Portával. Még Erdélyből Isztambulba küldte követét, a lengyel Hieronymus Laskit, aki 1527 decemberében érkezett a török fővárosba. A Portán egy velencei kereskedő, a dózse házasságon kívül született fia, Lodovico Gritti egyengette útját. Szulejmán számára a Magyarországon kialakult helyzet hosszú távú reményekkel kecsegtetett, semmiképpen nem volt érdeke, hogy a Habsburgok helyzete megszilárduljon a területen, ezért készséggel vállalkozott János király támogatására. Tudta azt is, hogy a segítség fejében lekötöleztetett uralkodó alatt csapatainak szabad bejárása lesz az ország területére. Az **1528. januárjában** megkötött **isztambuli szerződésben** a török szultán, bár Magyarországot fegyverrel szerzett tartománynak tekintette és egyetlen uralkodójának Jánost ismerte el, lemondott a hűbéradóról és segítséget ígért Ferdinánd kiszorításához.

A lengyel földre menekülő János király kíséretéhez Sajóladon az ottani szerzetesház perjele, **Fráter György** csatlakozott. Az elkövetkező időszakban ő lett a király legfontosabb tanácsadója, halála után fiának fő támogatója, s mindenképpen a kor legjelentősebb politikus. Múltjáról keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy horvát nemesi családban született 1480 körül, és anyja nevén, Martinuzzi Györgyként teljesített apródi, majd katonai szolgálatot Corvin János, később a Szapolyaiak udvarában. Azután belépett a pálos rendbe, s ettől kezdve csak Fráter György néven emlegetik.

Az isztambuli szerződés megkötése után János király hozzálátott elvesztett országa viszszafeoglalásához. A Tiszántúl megszerzése után

Fráter György

Makó közelében találkozott a belgrádi béggel, s ettől kezdve török csapatok is támogatták seregét. Bár Buda még Ferdinánd kezében volt, az ország nagyobb része felett hamarosan Szapolyai János lett az úr. Ebben nemcsak katonai sikerei játszottak szerepet, hanem az is, hogy a magyarországi birtokosok közül sokan visszatértek János király pártjára. A szultán vezette sereg 1529 májusában indult el Isztambulból, augusztus közepén kelt át a Dráván, és az előzetes megállapodás szerint János király Mohács mezején tisztelgett Szulejmán előtt. A gesztussal a török uralkodó azt kívánta hangsúlyozni, hogy 1526-os győzelme okán magáénak tekinti az országot.

A szultáni had és a királyi sereg a Duna két partján vonult Buda felé, amelyet Ferdinánd várnagya, Nádasdy Tamás védett. A főváros hamar elesett, a szultán visszahelyezte Jánost a trónra, majd továbbhaladt a Duna mentén Bécs felé. Magyarországon nem volt többé olyan jelentékeny erő, amely sikerrel szembeállhatott volna a törökökkel, Ferdinánd csak a Lajtán túli területek védelmének megszervezésével törődött. A német birodalmi gyűlés az év tavaszán Speyerben ugyan megszavazta az ún. **töröksegélyt**, de felhasználását feltételekhez kötötte. Ezek szerint a gyorssegélyt nem lehet támadó háborúra fordítani, kifizetésére pedig akkor kerül csak sor, amikor a törökök megjelennek a térségben. Más európai országból sem érkezett érdemleges segítség, így Ferdinánd, nem először, az augsburgi bankárok kölcsönére szorult.

Bécszet Niklas von Salm gróf védte. A korán beköszöntő tél és az élelmiszerhiány nagyon megviselte a hosszú hadmenetben amúgy is kifáradt törököket, az ostrom alatt a katonák több mint ötöde elesett. A szultán végül a visszavonulás mellett döntött, János király mellett Budán török katonaságot hagyott, és ott maradt Lodovico Gritti is, aki Laski tárgyalásai óta Szapolyai képviselőjeként működött a Portán. Ezután, mint a szultán bizalmi embere, a magyar király tevékenységét is ellenőrizte. János király kiszolgáltatottságát mutatja az a tény, hogy Gritti megkapta az egri püspökség jövedelmeit és a kincstartóságot.

Az 1529-es év folyamán kiépült János központi kormányzatának szervezete, függetlenül attól, hogy Ferdinánd mellett már volt egy kormány. Ezen szervek párhuzamos működése eleve lehetetlenné tette a központi igazgatást s területileg még inkább megosztotta az országot. A küzdelem nem ért véget a két király között. A János mellett harcoló török csapatok segítsége kétélű fegyvernek bizonyult, 1530 szeptemberében Mehmed bég csapatai például a Duna mentét pusztították végig Pesttől délre, s rengeteg fogollyal, köztük Szapolyai hűséges híveivel vonultak haza. Ekkor végre tárgyalások kezdődtek Ferdinánd és János között, amelyek eredménye egy rövid fegyverszünet lett. Ezután azonban új problémák jelentkeztek, mégpedig az 1530 végén kormányzónak is kinevezett Gritti körül. A kiszolgáltatott helyzetben lévő király azt remélte, hogy a törökök bizalmasa megszerzi a szultán védelmét, és megmenti az országot a török katonák dúlásaitól. Az új kormányzó azonban hamarosan nyilvánvalóvá tette, hogy nem tűr beleszólást ügyeinek intézésébe. Magyar hívei révén valóságos második királyi udvart szervezett, önkényeskedett, a kincstár jövedelmeit egyre inkább magánvagyonával összemosva kezelte.

Az országban kialakult helyzet egyre többeket kezdett aggasztani. Várday Pál esztergomi érsek kezdeményezésére a különböző pártállású nemesek összejöveteleket tartottak a gondok megbeszélésére. Ezek az ún. **királytalan gyűlések** 1531–32 folyamán nem voltak törvényesen meghirdetett országgyűlések, a két uralkodó tiltotta is hívei megjelenését, és nem is hoztak eredményt. A résztvevőknek sem politikai elképzelése, sem eszköze nem volt a helyzet megváltoztatására.

Szulejmán 1532 nyarán újabb kísérletet tett Bécs elfoglalására, és ezúttal a Dráván átkelve nyugat, majd északnyugat felé vonult, hogy hamarabb elérje a célpontot. Útba esett azonban **Kőszeg**, amelyet Ferdinánd Jurisics Miklósnak zálogosított el. A kis vár csekély védőserege meglepően hosszú ideig, közel egy hónapig tartotta magát. Pontosan nem lehet eldönteni, mi tette lehetővé ezt a kitartást, s azt sem, miért vesztegetett el ennyi időt a szultáni had. Tény azonban, hogy Bécs alatt hatalmas haderő gyűlt össze a védelemre, s Szulejmán Kőszeg után be is tört Alsó-Ausztriába, de nem vonult Bécshez, hanem szeptember 10-én elindult haza. Valószínűleg nem merte vállalni az összecsapást a hatalmas nemzetközi haderővel, amelynek egyetlen haditette egy portyázó csapat megsemmisítése volt, s szeptemberben már fel is oszlott.

János udvarában eközben erősödött a törökellenes hangulat, s ebben nem kis szerepe volt Gritti működésének. Maga a király is kezdte megelégedni a kormányzó túlkapásait, de nyíltan nem mert fellépni ellene, sőt 1532 végén ismét fel kellett használnia szolgálatait, hogy megzavarja Ferdinánd tárgyalásait a Portával. Isztambulban azonban Gritti zavaros ügyletei miatt elvesztette a szultán kegyét, így a kalandor 1534-ben eredmények nélkül tért vissza Erdélybe, ahol az ellene szerveződő ellenzék vezetőjét, Czibak Imre váradi püspököt kivégeztette. Ez a tette kirobantotta a fegyveres ellenállást, mindkét király erdélyi hívei ellene fordultak, s végül a fogságba esett Gritti kivégezték.

A helyzet azonban ezután sem tisztázódott. Mindkét király folytatott tárgyalásokat a Portán, s a korábbi rövid fegyverszünet végével kiújultak az egymás elleni csatározások is. Az ország kormányozhatatlan volt, területén fokozódott a pusztulás az állandó harcok miatt. A nemesek és a városok újabb királytalan gyűlésekkel kísérleteztek, de ezek 1536–37 folyamán is nagyon csekély eredményt hoztak. Időközben a török újra támadott, ezúttal Horvátország és Szlavónia irányában, s Ferdinánd ellenük küldött seregét 1537 októberében tönkreverték. Az adott körülmények között mindkét király hajlott a megegyezésre, amit V. Károly császár régóta szorgalmazott. A békét végül **1538. februárjában** írta alá Szapolyai János **Váradon**.

A **váradai egyezségben** mindkét király kölcsönösen elismerte egymás méltóságát. Mindketten megtartották a pillanatnyilag kezükben lévő területet, de azzal, hogy János király halála után ezek Ferdinánd uralma alatt egyesülnek majd. Megállapodtak közös országgyűlés tartásáról, ahol egyetlen nádort fognak választani, a többi országos méltóság azonban mindkét király mellett megmaradhat. Szapolyai elismerte a Habsburgok örökösödési jogát Magyarországon. A béke meg akarta szüntetni a kettős királyválasztás káros következményeit, amelyek közül a legsúlyosabb a birtokosok megosztottsága és ingadozása volt. Ez azonban a béke megkötése után sem változott, a királyok hívei állandóan cserélődtek aszerint, hogy remélhettek-e többet átállásuk fejében. A béke ugyanakkor sértette a Porta érdekeit, hiszen számára fontos volt Magyarország megosztottságának fenntartása. Létkérdés volt tehát, hogy a megegyezés híre ne jusson el Isztambulba, ezért a szultán figyelmének elterelése végett ugyanaznap egy évre szóló fegyverszünetet is aláírtak. Hogy az aggodalom jogos volt, azt jelzi, hogy a Porta ezért is neheztelésének adott hangot.

A váradai béke elgondolása alapvetően helyes volt, de végrehajtására nem került sor. Amikor pedig 1538 augusztusában a Moldvára támadó török haderő Erdélyt is fenyegette, kiderült, hogy veszély esetén sem Ferdinánd, sem pedig V. Károly nem tud érdemleges segítséget biztosítani Magyarországnak. Ráadásul 1539-ben Szapolyai elvette feleségül a lengyel király leányát, Izabellát, Ferdinánd pedig váratlan lépéssel

beárulta a szultánnak a váradi békét. Azt remélte, hogy a törökök ezután őt ismerik el egyetlen királynak. Mivel azonban a Portának továbbra is a megosztottság fenntartása volt a célja, Ferdinánd nem járt sikerrel. A szultán kiengesztelésére kivetett adók, Fráter György kincstartó erélyes módszerei, s a két király megegyezésének kudarcra megbontotta a Szapolyai-tábort. Erdélyben Majlád István és Balassa Imre vezetésével szervezkedés kezdődött, aminek leverésére az akkor már gyenge egészségű király 1540 márciusában Váradra indult, néhány részlegesen sikeres katonai és politikai lépés után azonban szélütés érte. Arról még értesült, hogy július 7-én fia született, tíz nappal később azonban meghalt. Halálos ágyán a váradi béke felrúgására, fia trónutódlásának elismerésére eskette meg híveit.

Buda eleste

Halálának hírére Ferdinánd – mintha a váradi béke eddig megvalósult volna – követei útján Budán, Erdélyben és Isztambulban bejelentette igényét János országrészére. A szultánnak évi 30 ezer forint adót ajánlott fel királyságának elismeréséért. Ugyanakkor azonban a Szapolyai-párt követei is megérkeztek a török fővárosba, hogy a csecsemő **János Zsigmond** számára kérjék Szulejmán pártfogását. A szultán októberben az utóbbi mellett döntött, ennek következtében János Zsigmondot apja hívei Rákos mezején királlyá kiáltották ki. Koronázásra azonban nem került sor, a gyermek ezért a „**Magyarország választott királya**” címet viselte. A csecsemő helyett anyja, az idegen, a viszonyokat nem ismerő, szeszélyes **Izabella királyné** és a céltudatos, következetes Fráter György intézték az ország ügyeit.

1541 májusában Ferdinánd megkísérelte fegyverrel megszerezni Budát. Az ostromot Roggendorf, a védelmet Fráter György vezette, aki erélyesen visszautasította Izabella megadási kísérletét. Szulejmán maga vezette a védencc felmentésére igyekvő hadat, segítségére azonban már nem volt szükség. A vár védői és a török előhadak már a szultáni sereg megérkezése előtt felmorzsolták a támadókat. Szulejmán **1541. augusztus 29-én** magához hívatta a magyar tanácsosokat és a királyi gyermeket, a vendégeskedés alatt a várba beszivárgó török katonák pedig kardcsapás nélkül elfoglalták Budát. A szultán, évi tízezer forint adó fejében, Izabellára bízta Erdély, a Tiszántúl és a Temesköz kormányzását, aki két nap múlva útnak is indult Kelet-Magyarország felé. Werbőczy István Budán maradt, mint a magyarok bírāja, de még az év folyamán meghalt, s posztját nem töltötték be többet. Buda elfoglalásával az ország középső része közvetlenül török fennhatóság alá került. A nyugati vidékekre Ferdinánd terjesztette ki hatalmát, Erdély és a Tiszántúl pedig János Zsigmond és Izabella alatt török függésben lévő terület volt. **Az ország három részre szakadt.**